

Nytt perspektiv på de finska segmenten i medeltidssvenska diplom

Carl Oliver Blomqvist, *Flerspråkighet eller språkförbistring? Finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526*, diss., 320 s., Uppsala universitet 2017.

CARL OLIVER BLOMQVISTS doktorsavhandling i nordiska språk handlar om finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526. Synvinkeln i avhandlingen är närmast kontaktlingvistisk. Diplomaterialet i fråga har inte diskuterats ur denna synvinkel tidigare och ämnesvalet är välmotiverat. En central frågeställning i Blomqvists avhandling är om de finska segmenten i de medeltida sigillbreven tyder på att skrivarna hade bristande kunskaper i finska eller om de snarast är indicier för att skrivarna var tvåspråkiga och behärskade finska mer eller mindre bra.

Avhandlingen börjar med en kort inledning (13 sidor) där Blomqvist redogör för bakgrund, syfte och frågeställningar samt avhandlingens disposition. Inledningen är tydligt skriven och väcker läsarens intresse. I kapitel 2 redogör Blomqvist för den teoretiska bakgrunden, det vill säga kodväxlingsteori i allmänhet och kodväxling i historiska material i synnerhet. Kapitlet är förhållandevis långt (63 sidor) och sålunda grundligt och något tungläst. Avhandlingens övriga delar är med stor sannolikhet givande också för till exempel historiker, men kapitel 2 kan vara något svårtytt för icke-lingvister som inte är så väl bevandrade i centrala begrepp och forskningsrön inom kodväxlingsteori. Detta teoretiska kapitel kunde sålunda med fördel ha varit något mer komprimerat, eftersom det även innehåller detaljer vars direkta relevans för avhandlingens centrala forskningsfrågor inte är helt uppenbar. Vid första anblicken kan det kännas något långsökt att Blomqvist tar upp till exempel kodväxling mellan nigeriansk arabiska och engelska (s. 51) eller engelsk-spansk kodväxling på Gibraltar (s. 49). Efter att ha läst hela avhandlingen kan man förstå poängen, men kapitel 2 skulle fungera bättre till exempel i en lärobok i historisk kodväxling, även om texten onekligen är välskriven. Å andra sidan är det odiskutabelt att det teoretiska kapitlet behandlar många aspekter som är relevanta och viktiga för Blomqvists centrala frågeställningar. En av dem är den så kallade likformighetsprincipen (s. 58), som något förenklat betyder att människors beteende i det förflutna kan förklaras med hjälp av nutiden, eftersom människan på många sätt förblivit oförändrad genom tiderna. Detta möjliggör att resultat från forskning i sociolingvistik och kodväxling i moderna material kan tillämpas och utnyttjas vid forskning i historiska material. Under medeltiden var kodväxling allmänt accepterat inom alla genrer, inte bara i informella sammanhang eller genrer som står

talspråket nära. Sålunda är det frågan om ett centralt fenomen som är värt att utforskas också i äldre texter. Historisk kodväxling är ett område som under de senaste åren väckt livligt intresse i synnerhet bland anglister och det är mer än välkommet att området lyfts fram också inom nordistiken.

I kapitel 3 redogör Blomqvist för material och metod. Kapitlet omfattar bara tio sidor och är förvånande kort jämfört med det föregående. Här blir framställningen mer konkret och Blomqvist går *in medias res*. Blomqvists korpus utgörs av 153 diplom som innehåller finska segment och är utfärdade i Finland, bevarade i original och skrivna på svenska (s. 95). Blomqvists val att inte ta med diplom som endast är bevarade i avskrifter är lyckat, eftersom denna avgränsning gör det möjligt att kringgå flera osäkerhetsmoment som är förknippade med avskrifter (s. 96). Blomqvist konstaterar att avskrifter kan utnyttjas i framtida forskning ”men gärna först då man med basis av originalkällor har klarlagt allmänna språkliga mönster, mot vilka avskrifter sedan kan speglas för att skapa en bättre bild över deras trovärdighet” (s. 96). Det finns med andra ord behov av vidare forskning. Blomqvist väcker många intressanta frågor för kommande forskning – jag återkommer till några av dessa nedan.

Kapitel 4 är välskrivet och intressant. Där behandlar Blomqvist det medeltida finländska diplomspråket och skriftkulturen i det medeltida Finland. Kapitlet omfattar 30 sidor. Avhandlingens huvuddel utgörs utan tvivel av kapitel 5, som heter helt enkelt ”Analys” och omfattar inte mindre än 108 sidor. Kapitlet är i sin detaljrikedom delvis något tungt att läsa men samtidigt ytterst intressant och fascinerande. Blomqvist uppvisar en imponerande noggrannhet och beläsenhet. Avhandlingen avslutas med en åtta sidor lång sammanfattande diskussion och är därtill försedd med sammanfattningar både på engelska och på finska. Sammanfattningarna är välskrivna och ger också den som inte vill läsa avhandlingen i sin helhet mycket information. Dispositionen är tydlig och bruket av metatext gör Blomqvists framställning läsarvänlig. De enskilda kapitlen i avhandlingen är emellertid mycket olika långa som ovan framgått och en något större balans kunde ha varit bra.

De finska segmenten i svenska medeltidsbrev består oftast av personnamn och ortnamn, men ibland även av finska appellativ. De finska segmenten har diskuterats tidigare inom fennistiken, men som Blomqvist påpekar (s. 16) har de då behandlats isolerade från sin svenskspråkiga kontext. De fornsvenska medeltidsbreven från den östra riksdelen har alltså inte tidigare behandlats som ett flerspråkigt material. Blomqvists val att se på materialet ur detta perspektiv är nytt och väl motiverat. Det är anmärkningsvärt att de finska namnen i materialet ofta är försedda med finska böjnings- eller avledningssuffix. Enligt den hävdbundna uppfattningen har skrivarna mekaniskt återgett det som de hört sägas på finska utan att

förstå innehållet och utan att kunna analysera de finska segmenten grammatiskt. Blomqvist problematiserar denna uppfattning och kommer fram till intressanta nya resultat.

Blomqvists avhandling utgör ett viktigt bidrag på ett outforskat område. Blomqvists beläsenhet är imponerande, inte bara inom området historisk kodväxling utan även inom till exempel fennistik och namnforskning. Det är ovanligt att en forskare är så väl bevandrad både i fornsvenska och i fennistik. Blomqvists förutsättningar att diskutera det ämne som han valt har alltså varit exceptionellt goda. Avhandlingen är trots sin språkvetenskapliga referensram tvärvetenskaplig och de resultat som Blomqvist har uppnått är relevanta inte bara för nordister och fennister utan även för historiker. Blomqvist ifrågasätter äldre uppfattningar om till exempel de medeltida skrivarnas finskkunnighet eller okunnighet. Han är genomgående ärlig och uppriktig och verkar inte ha någon speciell agenda utan grundar sina uppfattningar på källor och fakta. Han medger också att hans resultat delvis måste behandlas med en viss försiktighet eftersom källunderlaget är så begränsat. En ytterligare begränsning är att vi vet mycket litet om de anonyma medeltida skrivarna som personer, vilket Blomqvist påpekar flera gånger (bland annat s. 243). Vår okunnighet får emellertid inte överdrivas. I Blomqvists material ingår till exempel FMU 3132 och FMU 3466, som enligt Olav Ahlbäck¹ båda kan "härröra från" Nädendalsmunken Jöns Budde, vilket Blomqvist inte nämner i sin avhandling. Budde vet vi relativt mycket om, men om Buddes möjliga finskkunskaper vet vi inget och man torde aldrig ha diskuterat frågan om de möjligen av Budde skrivna diplomerna kan tala för eller emot att Budde kunnat även finska. De två diplomerna kan knappast belysa den frågan på något slutgiltigt sätt, men Blomqvist erbjuder en ny synvinkel.

Blomqvist visar på ett övertygande sätt att många medeltida skrivare som var verksamma i den östra riksdelen torde ha behärskat även finska mer eller mindre väl även om det också är uppenbart att skrivarkåren inte var en homogen grupp. Som Blomqvist påpekar (s. 96) innehåller även medellågtyska och latinska diplom från medeltiden finska segment. Blomqvist har emellertid valt att avgränsa sin studie till språkparet finska och svenska, vilket är helt förståeligt. De finska segmenten i de medellågtyska och latinska diplomerna borde emellertid också undersökas lika grundligt och systematiskt som Blomqvist har gjort med de finska segmenten i det fornsvenska diplommaterialet. Frågan om huruvida de skrivare som producerade diplom på tyska eller latin behärskade finska i lika hög grad som de som skrev diplom på fornsvenska, vore värd att diskuteras.

1. Olav Ahlbäck, 'Jöns Buddes språk och landsmansskap', *Studier i nordisk filologi* 40–41, red. Rolf Pipping (Helsingfors 1952), s. 100.

Även geografisk variation kunde lyftas fram mera. Blomqvist tar i viss mån upp skillnader mellan svensk- och finskspråkiga områden i den östra riksdelen samt skillnader mellan den västra och den östra riksdelen. Blomqvists material är emellertid geografiskt sett ojämnt fördelat med huvudvikt på Egentliga Finland (till exempel Åbo, Masku, Vemo, Tövsala, S:t Marie, Virmo, Nådendal) och Tavastland (till exempel Tavastehus, Sääksmäki, Vånå, Hattula, Lempäälä, Birkala, Janakkala, Padasjoki), med bara få undantag (till exempel Iijoki). Orsaken är uppenbar, eftersom stora delar av det nuvarande Finland var perifera och glest befolkade under medeltiden eller inte ens tillhörde det svenska riket enligt den gräns som bestämdes i freden i Nöteborg. Den geografiska obalansen i materialet är därför självklar men kunde ändå med fördel ha diskuterats eller åtminstone nämnts explicit.

Blomqvist diskuterar i viss mån även de finska segmentens funktioner i diplomaterialet. Som genre är sigillbrev mycket formelbundna och konventionella. Vissa delar av diplomaten kunde emellertid utformas friare och dessa delar innehöll konkret information om till exempel rågångar. Det fanns ibland ett behov att förklara det centrala innehållet för icke-svenskkunniga, vilket säkert underlättades av de finska segmenten. Om allt hade antecknats genomgående på svenska hade man vid vissa tillfällen varit tvungen att återöversätta innehållet till finska. De finska segmenten i sigillbreven gjorde att en återöversättning egentligen inte behövdes eller var lättare att genomföra, vilket också innebar att det troligen uppstod färre fel. Att innehållet förmedlades korrekt var då av avgörande betydelse. Eftersom den medeltida synen på språk var instrumentell och kommunikativ (s. 108) var språket ett verktyg och enspråkighet var inte något ideal. I moderna språk förknippas kodväxling ofta med texttyper som ligger talspråket nära men i medeltida källor förekommer kodväxling oberoende av genren.

I avhandlingen för Blomqvist en intressant diskussion om språkliga strategier (s. 198–200). I kodväxling mellan två typologiskt sett olika språk kan en blandspråkig konstruktion utformas enligt tre strategier: ett betydelseelement kan markeras med markörer från antingen det ena eller det andra språket, med markörer från båda språken eller vara ommarkerat. I kodväxling mellan moderna språk verkar språkbrukare i regel undvika både dubbelmarkering och nollmarkering (s. 199) och använda markörer från någotdera språket. Alla nämnda strategier tillämpas i Blomqvists medeltida material (s. 201). Sålunda är både svenska prepositionsfraser (till exempel *andirs aff kantakyla*) och finska kasusändelser (till exempel *laurens sildanpæsta*) belagda i materialet. I vissa fall förekommer både en svensk preposition och en finsk kasusändelse vid sidan av varandra (till exempel *magnus j sargolta*), även om den ena markören då är redundant.

Därtill förekommer nollmarkerade fall i materialet (till exempel *biörn pwndarmæki*). Dubbelmarkering är ovanligt i Blomqvists material (s. 202), vilket överensstämmer med de resultat som moderna kodväxlingsstudier uppnått. Däremot är nollmarkering vanligt i diplommaterialet (s. 202), vilket avviker från det som studier i modern kodväxling visat. Enligt likformighetshypotesen borde denna motstridighet inte finnas. Blomqvists historiska material verkar sålunda visa att de resultat som man kommit fram till i studier om modern kodväxling inte är allmängiltiga (jämför s. 61). Men varför är nollmarkering överrepresenterat i Blomqvists material? Blomqvist menar att nollmarkering är neutralt eftersom konstruktionen varken är svensk- eller finskspråkig (s. 239) – *biörn pwndarmæki* kan sålunda läsas antingen som *biörn aff pwndarmæki* eller *biörn pwndarmæltä*. Konstruktionerna är alltså elliptiska och kan fyllas i av läsaren. Beläggen ingår dessutom ofta i listor eller liknande och nollmarkering sparade pergament och bläck. Skillnaderna mellan modern och historisk kodväxling kan eventuellt förklaras, men forskning i historiska material kan också vara ett sätt att testa teoriernas allmängiltighet.

En viktig diskussion som torde intressera även genealoger är frågan om personnamn som är försedda med bara ortnamn utan preposition, till exempel *Nisse Kankari* i stället för *Nisse i/av Kankari* eller *Nisse Kankarista*. Dessa bara eller nollmarkerade ortnamn har av vissa äldre forskare uppfattats som appositioner till förnamnet, till och med som släktnamn. Blomqvist visar emellertid att de snarare bör ses som elliptiska adverbattribut. De är sålunda helt jämförbara med de svenska prepositionsfraserna eller de finska lokalkasusböjda beläggen i materialet: *Nisse Kankari* kan alltså läsas som *Nisse i Kankari* eller *Nisse Kankarista*. Tanken om att det finns belägg på finska släktnamn i tidiga material är sålunda snarast anakronistisk. Att Blomqvist i viss mån hänvisar också till genealogisk litteratur är ytterligare ett tecken på hans mångsidiga beläsenhet.

Som framkommit uttrycks härkomst eller hemvist utöver de finska lokalkasusböjda fraserna med svenska prepositionsfraser. I fornsvenska källor är prepositionen *i* den vanligaste, till exempel *Storbiörn i Akerby* (s. 227). I den östra riksdelen är emellertid prepositionen *af* överrepresenterad, vilket enligt Blomqvist kan bero på finskt inflytande – separativa kasusformer (elativ och ablativ) i finskan kan ha påverkat prepositionsvalet (s. 235). Å andra sidan var *af* vanlig också i den västra riksdelen i det äldsta materialet. En annan tänkbar förklaring är sålunda att användningen av prepositionen *af* är ett konservativt drag som ursprungligen är en latinism, jämför prepositionen *de* 'från, av' i latinska diplom (s. 235, s. 241). Blomqvist lyfter därtill fram en sociolingvistisk aspekt. I den västra riksdelen signalerar valet av prepositionen *af* ofta hög social status hos namnbäraren, jämför det senare bruket av prepositionen *af* i adliga släktnamn, till exempel

Stråle af Ekna (s. 232). Denna korrelation med social status kan enligt Blomqvist inte beläggas i den östra riksdelen (s. 234, s. 241). Om det frekventa bruket av prepositionen *af* beror på påverkan från finskan, kan det ses som ett exempel på att en infrekvent variant blir frekvent på grund av språkkontakt (s. 235). Detta visar hur mångfasetterad diskussionen i avhandlingen är. Blomqvist tar upp geografisk, diakron och social variation samt påverkan inte bara från finskan utan även från latinets. Han visar på ett övertygande sätt att prepositionen *af* är överrepresenterad i det östliga materialet närmast på grund av finskt inflytande (s. 236, s. 241) men han är medveten om att även andra förklaringar är möjliga. Därtill konstaterar Blomqvist (s. 241) att de olika förklaringarna inte utesluter varandra.

Blomqvists resultat kan i viss mån anses tala för att finskan använts i skrift redan under medeltiden, även om så gott som inget bevarats till våra dagar. Det är bland annat intressant att skrivarna använt sig av förkortningstecken i samband med vissa finska ord som *poika* 'pojke' eller *joki* 'å, älv' (s. 114). Detta antyder att skrivarna följde en etablerad konvention snarare än att de bara antecknade något som de inte själva förstod eller var bekanta med. Filologiska detaljer som detta avspeglar en imponerade klarsynhet och noggrannhet hos Blomqvist. Blomqvist har även granskat samtliga diplom som ingår i hans material i original (s. 95), vilket är en förstjänst och ger studien trovärdighet och ställvis en rätt filologisk prägel.

Några små slarvfel förekommer i avhandlingen. Exempelvis på sidan 23 skriver Blomqvist att avhandlingen är försedd med sammanfattningar på svenska och engelska, även om sammanfattningarna i själva verket är på finska och engelska. Naert 1995 är en källa som Blomqvist citerar många gånger (t.ex. s. 131 f. osv.) men den är tyvärr inte medtagen i litteraturförteckningen. Ytterligare en korrekturläsning kunde ha varit bra: boken vore ännu elegantare om detta slags brister kunde ha eliminerats. Några detaljer kunde också med fördel ha förklarats kortfattat. Blomqvist nämner flera gånger till exempel Kalliala församlings räkenskaper från medeltiden (t.ex. s. 18). Att *Kalliala* är ett äldre namn för *Tyrvis* (fi. *Tyrvää*) torde inte vara bekant ens för många finländska läsare för att inte tala om svenska läsare. En liten förklaring hade här underlättat för läsaren. Bristerna i avhandlingen är emellertid genomgående av oskyldig natur och den ambitiösa avhandlingen har stora förtjänster och utgör ett viktigt bidrag till vår kännedom om finländsk fornsvenska och språkkontaktfenomen i den östra riksdelen under medeltiden. Fennister som är intresserade av det finska skriftspråkets förhistoria före Agricola kan knappast förbigå Blomqvists grundliga diskussion och argumentering i fortsättningen. Det är glädjande att det finländska medeltida diplommaterialet igen i högre grad har börjat uppmärksammas av forskare.

Mikko Kauko